

03 ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Στα χαρακώματα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου

Για την ταινία 1917, του Σαμ Μέντες

■ της Ιφιγένειας Καλαντζή*

📽️ Τη χρονολογία που συνδέθηκε άρρηκτα με το κοσμοϊστορικό γεγονός της Ρώσικης Επανάστασης δανείζεται ο τίτλος της νέας αγγλοαμερικάνικης παραγωγής «1917», του 54χρονου Βρετανού Σαμ Μέντες –οσκαρικού σκηνοθέτη ταινιών Τζέιμς Μποντ– επειδή τοποθετείται στο προτελευταίο έτος του Α΄ Π.Π., με αφορμή τις αφηγήσεις του παππού του από το μέτωπο.

Με κομμένες τις τηλεφωνικές επικοινωνίες, δυο Βρετανοί υποδεκανείς επί Γαλλικού Εδάφους, επιχειρούν να διασχίσουν μέσα σε μερικές ώρες περίπου 15 χιλιόμετρα σε εχθρικά εδάφη, στο δυτικό μέτωπο, για να μεταφέρουν στο Β΄ Τάγμα, την εντολή ακύρωσης της προγραμματισμένης για το επόμενο πρωί επίθεσης, μετά την πληροφορία πως πρόκειται για ενέδρα των Γερμανών, που θα αποδεκατίσει 1.600 ζωές, ανάμεσά τους και του αδερφού του ενός υποδεκανέα.

📽️ Επεκτείνοντας το κλασικό σχήμα μιας πολεμικής σχεδόν ακατόρθωτης αποστολής διάσωσης, η αποτύπωση του ασφυκτικά πιεστικού χρόνου αποτελεί το στοίχημα της αριστοτεχνικής αυτής ταινίας, γυρισμένης σαν ενιαίο μονοπλάνο, με καταϊγιστική δράση που κόβει την ανάσα.

Το αναπάντεχο του πολέμου μεταφέρεται μέσα από τη συνεχή ροή κινηματογράφησης, με «ηρωικό» διευθυντή φωτογραφίας τον Ρότζερ Ντίκινς, αλλά και τη διαρκή εναλλαγή καταστάσεων, με διαφορετικά σκηνικά, όπως στις πίστες αυξανόμενης δυσκολίας βιντεοπαιχνιδιών.

Πάντα σε τροχιά γύρω από την αγωνιώδη πορεία των πρωταγωνιστών, η κάμερα αποτυπώνει στο πίσω πλάνο ένα εξαιρετικά επιμελημένο σκηνικό πεδίου μάχης, μαζί με τις μελετημένες κινήσεις των ηθοποιών καθώς μπαινοβγαίνουν στο κάδρο.

Η επεξεργασμένη πολύμηνη προετοιμασία για τα μεγάλης διάρκειας μονοπλάνα, ελαχιστοποιεί την αίσθηση του μοντάζ, που έχει εν πολλοίς ενσωματωθεί στο στήσιμο του σκηνικού και το συντονισμό ηθοποιών και συνεργείου. Σύμφωνα με την τεχνική της «αόρατης συρραφής» αδιάκοπων λήψεων στην πρωτοποριακή ταινία «Ο Βρόχος» (1948), του Άλφρεντ Χίτσκοκ, στο «1917» αναδεικνύονται εμφανή δυο μεγάλα βασικά μονοπλάνα, πριν και μετά την έκρηξη, ακολουθώντας μαζί με τη ρεαλιστική καταγραφή του ήρωα που χάνει τις αισθήσεις του και μια πετυχημένη εξέλιξη του φυσικού φωτός προς το ξημέρωμα, δίνοντας την ψευδαίσθηση του πραγματικού χρόνου. Η δραματουργική ένταση υπογραμμίζεται

με την απόλυτα συγχρονισμένη χρήση της μουσικής σε συγκεκριμένες στιγμές, που συνέθεσε ο 64χρονος Αμερικανός Τόμας Νιούμαν («Ο γητευτής των αλόγων»/1998), συνεργάτης του Μέντες μετά το οσκαρικό «American Beauty» (1999). Με χρήση κρουστών σε ανατολίτικους αυξανόμενης έντασης ρυθμούς εντείνεται η αίσθηση βιασύνης και αγωνίας σε σκηνές κινδύνου, ενώ οι κορυφώσεις με συμφωνική ορχήστρα σε πλήρη εξέλιξη και απότομη παύση, συνοδεύουν το πέρασμα στη γερμανική μεριά, την έξοδο στο φως από τα λαγούμια ενός ορυχείου ή τον πρωταγωνιστή που τρέχει ενώ έχει βραδιάσει στα χαλάσματα μιας φλεγόμενης πόλης, με τις κινούμενες σκιάσεις από τις αναγνωριστικές φωτοβολίδες να παραμορφώνουν τα ερείπια, θυμίζοντας τα εξπρεσιονιστικά ζωγραφιστά σκηνικά στο «Νοσφεράτου» (1922/Μουρνάου).

Σόλο θλιμμένες πιανιστικές συγχορδίες μεταφέρουν πένθιμη αίσθηση, όταν μετά από σκηνή θανάτου, ο πρωταγωνιστής σκαρφαλώνει στο φορτηγό με τους νεαρούς φαντάρους. Το ηχώχρωμα του τσέλου συνοδεύει μια αναγγελία θανάτου, αλλά και το τέλος, με τον πρωταγωνιστή κάτω από ένα δέντρο, κλείνοντας την κυκλική αντιστοιχία με εστίαση στους ανθισμένους αγρούς, όπως στην αρχή, πριν η κάμερα βουτηχτεί στην κόλαση της φωτιάς του πολέμου.

📽️ Η γυναικεία παρουσία ελαχιστοποιείται σε μια στοργική νεαρή Γαλλίδα με ένα μωρό, ενώ ενυπάρχει ως φωτογραφική εικόνα ή ως αφήγηση, όταν ο πρωταγωνιστής αναφέρεται στο περιβόλι της μητέρας του, στη σκηνή που διασχίζουν κομμένες ανθισμένες κερασιές, παραπέμποντας στο γαλλικό τραγούδι «Le temps des cerises». Η συναισθηματική φόρτιση μέσα από το τραγούδι ενυπάρχει και προς το τέλος, στη συγκινητική σκηνή όπου ακούγεται σαν απόκοσμη προσευχή στο δάσος, η παραδοσιακή αμερικάνικη θλιμμένη γκόσπελ μπαλάντα

«The Wayfaring Stranger» που ακούν με προσήλωση οι φαντάροι λίγο πριν τη μάχη, θυμίζοντας τη λυρική αντιπολεμική ταινία «Η άρπα της Βιρμανίας» (1956/Κον Ιτσικάουα). Δεν είναι τυχαίο πως και η ταινία «Σταυροί στο Μέτωπο» (1957/Κιούμπρικ), που απαγορεύτηκε στη Γαλλία, κλείνουν με ένα γερμανικό τραγούδι, που απέκτησε γαλλικούς στίχους από τον Φρανσίς Λεμάρκ και ως «Marjolaine» έγινε αντιπολεμικό σύμβολο για τους Γάλλους που αρνήθηκαν να πολεμήσουν στην Αλγερία.

📽️ Είναι χαρακτηριστικό πως μετά την «Εξιλέωση» (2007/Τζο Ράιτ) και τη «Δουνκέρκη» (2017/Κρίστοφερ Νόλαν), για τον Β΄ ΠΠ, άλλη μια βρετανική παραγωγή, με θέμα αυτή τη φορά στον Α΄ Π.Π., προβάλλει την υπεροπλία και τη γενναιότητα του ένδοξου βρετανικού στρατού, επί γαλλικού εδάφους, εξοβελίζοντας τους ίδιους τους Γάλλους, τόσο από το οπτικό όσο και από το ιστορικό πεδίο, με βασικό πρόσχημα την ιστορική συγκυρία του 1917, όπου η γερμανική στρατηγική ανακατασκευάζει ισχυρή οχυρωματική γραμμή. Η ημερομηνία 6/4/1917, στην αρχή της ταινίας, μέρα της κήρυξης πολέμου των ΗΠΑ κατά της Γερμανίας, εξυμνεί την εμπλοκή των Αμερικάνων, αντίστοιχα με τη «σωτήρια έλευση του ιππικού», στα αμερικάνικα γουέστερν. Ωστόσο, στον αντίποδα του «θεαματικού» κινηματογραφικά σφαγείου, που πρόσφερε ο Α΄ ΠΠ, μερικές πρόσφατες γαλλικές παραγωγές επιλέγουν να εστιάζουν σε μια φιλειρηνική οπτική, όπως η ταινία «Καλά Χριστούγεννα» (2005) του Κριστιάν Καριόν, που αναφέρεται στη σπάνια εκεχειρία του 1914, ενόψει Χριστουγέννων. Επίσης, το παραμυθένιο «Ραντεβού εκεί ψηλά» (2017) του Αλμπέρ Ντιποντέλ, αναφέρεται στους φριχτά κατακρεουργημένους στρατιώτες που επιβίωσαν, όπως και το αριστουργηματικό «Ο Τζόνι πήρε το όπλο του» (1971) του Ντάλτον Τράμπο, ηρωικού σεναριογράφου της

Μακαρθικής Μαύρης Λίστας.

📽️ Από τις πρώτες ταινίες που επιχειρεί να αποτυπώσει κινηματογραφικά τα κλειστοφοβικά χαρακώματα του Α΄ Π.Π. είναι η αντιπολεμική βουβή κωμωδία «Ο Σαρλό στρατιώτης» (1918) του Τσάρλι Τσάπλιν, που αποτολμά τα πρώτα κάθετα τράβελινγκ μπρος και πίσω στα χαρακώματα, ενώ η εκτεταμένη χρήση τοξικών αερίων πρώτη φορά από τους Γερμανούς, σχολιάζεται στη σκηνή όπου ο Σαρλό φοράει μάσκα, για να φάει τυρί με έντονη μυρουδιά! Σε αντίστοιχο κωμικό ύφος λειτουργούν οι ειρωνικές πινακίδες στους διαδρόμους των χαρακωμάτων, που υιοθετεί και η ταινία του Μέντες με ταμπέλες όπως «Οδός Τύχης ή Λεωφόρος Παραδείσου».

Εντυπωσιακά πρωτοποριακά τράβελινγκ στα χαρακώματα-παγίδες θανάτου με τη ρίψη δηλητηριωδών αερίων υπάρχουν και στη γερμανική ταινία «Δυτικό Μέτωπο 1918» (1930) του Αυστριακού Γκέοργκ Βίλχελμ Πάμπστ, πρώιμης ζοφερής ρεαλιστικής απεικόνισης, στα πλαίσια του κινήματος «Νέα Αντικειμενικότητα», μια ωμή ρεαλιστική άποψη στην τέχνη, που επιχειρήσε να αναδείξει τα σύγχρονα κοινωνικά ζητήματα της ηττημένης γερμανικής κοινωνίας. Την ίδια εποχή γυρίστηκε και η οσκαρική επική μεταφορά του βιβλίου του Έριχ Μαρία Ρέμαρκ «Ουδέν Νεώτερον από το Δυτικό Μέτωπο» (1930/Λιούις Μάιλστόουν).

Πρωτοποριακή είναι η κίνηση της κάμερας σε μια ακολουθία κάθετων μεγάλης διάρκειας αληθοφανών τράβελινγκ στα στενά χαρακώματα του Α΄ Π.Π. και στο αντιμιλιταριστικό αριστούργημα «Σταυροί στο μέτωπο» (1957) του Στάνλεϊ Κιούμπρικ, για το θέμα-ταμπού του λιποτάκτη, όπως και η ταινία «Τσιγγάνα Μάγισσα» (1988/Μπομπ Χόσκινς).

Ωστόσο, η μόνη στιγμή που ο Μέντες αγγίζει στο ελάχιστο, το αντιμιλιταριστικό πνεύμα του Κιούμπρικ είναι η χαρακτηριστική ατάκα του πολεμοχάρου Συνταγματάρχη «η νίκη απέχει μόνο 500 μέτρα μακριά», σε έναν πόλεμο που έμεινε στην ιστορία για τις εκατόμβες νεκρών στρατιωτών για μερικά μέτρα εδαφών, ματαιότητα που επιχειρεί να αναδείξει και το «1917» (2 Χρυσές Σφαίρες και οσκαρικές υποψηφιότητες), στην άδοξη επίθεση της αυγής, με την οθόνη να κατακλύζεται αμέσως μετά από σακαταμένους τραυματίες, τονίζοντας την τραγική δυσαναλογία τεράστιου αριθμού απωλειών, σε ελάχιστο χρόνο, στην πρώτη γραμμή του μετώπου.

* Η Ιφιγένεια Καλαντζή είναι θεωρητικός-κριτικός κινηματογράφου, ifigenia.kalantzi@gmail.com